

KARADENİZ'İN KUZEYİNDE İKİ KARDEŞ KAVİM: PEÇENEKLER VE KUMAN-KIPÇAKLARIN MÜNASEBETLERİ ÜZERİNE¹

Arş. Gör. Cihan YALVAR

Yeditepe Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, cihan.yalvar@yeditepe.edu.tr

ÖZET

İki kardeş kavim olarak adlandırılan Peçenekler ile Kuman-Kıpçaklar, 582 yılında Göktürk Kağanlığı'nın ikiye ayrılmasından sonra oluşan Batı Göktürk Kağanlığı'na tabi idiler. Kaşgarlı Mahmud tarafından kaleme alınan *Divan-ü Lugati't Türk*'e göre yirmi dört Oğuz boyundan birisi olarak ifade edilen Peçenekler'in Kuman-Kıpçaklar ile ilk münasebetleri 751 yılında yapılan Talas Savaşı sonrasında başlamıştır. Bu savaş sonrasında Peçenekler, Karluklar tarafından yenilmiş ve Kuman-Kıpçaklar ile komşu olmuşlardır. Hunlar'dan itibaren bilinen Kuzey göç yollarını takip ederek Karadeniz'in Kuzeyi'ne gelen Peçenekler, Kuzey ve Doğu bölgelerinden tekrar Kuman-Kıpçaklar ile komşu olmuşlardır. Karadeniz'in Kuzeyi'nin bizim için önemi Hunlardan başlayarak Kuman-Kıpçaklar'a kadar Türklüğün filizlendiği stratejik noktalardan birisi olmasıdır. Kaynakların zengin bir kavim olarak belirttiği Peçenekler çevresinde bulunan tüm kavimler ile her zaman mücadele halinde olmuşlardır. Bu mücadelelerin en önemli kısımlarını onların Kuman-Kıpçaklar ve Bizans ile yaptığı mücadeleler oluşturmuştur. Bizans İmparatorluğu kendisine türlü zorluklar çıkartan bu kavmi paralı asker olarak ordusuna almış ve onları Anadolu'da Selçuklular'a karşı kullanmıştır. 1087 yılında Bizans ile Peçenekler arasında gerçekleşen Derster; bir diğer adı ile Silistre Savaşı sonrasında bu iki kardeş kavmin arası açılmaya başlamıştır.

Bu sıralarda Bizans İmparatorluğu; Anadolu'dan Selçuklular, Ege bölgesinden Çaka Bey ve Balkanlardan ise Peçenekler tarafından sıkıştırılmış durumdaydı. Bizans, siyaseti gereği Peçenekler ile arası açılan Kuman-Kıpçakları kullanarak 29 Nisan 1091 yılında Lebunium Savaşı'nda Peçenekler'i ağır bir mağlubiyete uğratmıştır. Böylece Bizans, Balkanlardaki tehdidi ortadan kaldırmış ve Çaka Bey'in Bizans çevresinde oluşturulmaya çalıştığı ittifak zincirini de kırmayı başarmıştır. Lebunium Savaşı sonrasında geriye kalan Peçenek gruplarının bazıları Bizans tarafından Vardar Nehri civarına bazıları Macaristan'da yer alan Peşte ve Fertö'ya yerleştirilmiş, geriye kalanlar ise Uzlar'a ve Kuman-Kıpçaklar'a tabi olarak hayatlarını idame ettirmişlerdir.

Bu makalede Peçeneklerin ortaya çıkışları ve Karadeniz'in Kuzeyi'ne ulaşmalarından, siyasi hayatlarının sona ermesine kadar gelişen süreçte Kuman-Kıpçaklar ve dolaylı yoldan Bizans İmparatorluğu ile gelişen ilişkileri ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kuman-Kıpçak, Peçenek, Bizans İmparatorluğu, Derster (Silistre) Savaşı, Lebunium Savaşı, Karadeniz'in Kuzeyi

TWO BROTHERS TRIBES IN THE NORTH OF THE BLACKSEA: ON THE RELATIONS OF PECHENEKS AND CUMAN-KIPCHAKS

ABSTRACT

The Pechenegs and Cuman-Kipchaks, which are called two brother tribe, were subject to the Western Turkic Khanate, which formed after the Turkic Khanate split in 582. According to the *Dīwān Lughāt al-Turk*, which was penned by Mahmud al-Kashgari, one of the twenty-four Oghuz tribes, Pechenegs first relations with Cuman-Kipchaks started after the Battle of Talas in 751. After this war, the Pechenegs were defeated by the Karluks and became neighbour to the Cuman-Kipchaks. The Pechenegs, coming from the north of the Black Sea, which is called as one of the strategic points where the Turkisness started to developed starting from the Huns to the Cuman-Kipchaks, became neighbour to the Kuman-Kipchaks again in the north and east regions. The Pechenegs, which the sources indicated them as a rich tribe, have always been in conflict with all the tribes around them. The most important parts of these struggles were the Cuman-Kipchaks and the Byzantine Empire. The Byzantine Empire took this army as an army of mercenary troops who had difficulties with themselves and used Pechenegs against the Seljuks in Anatolia. After the Silistre war in another name Derster between the Byzantine Empire and the Pechenegs in 1087, the two brothers tribe began to fall out with each other.

The Byzantine Empire was in this order squeezed Seljuks from Anatolia, Chaka Beg from the Aegean region and Pechenegs from the Balkans blockated Byzantium. The Byzantine Empire which was trapped in the corner, vanquished Pechenegs in the Lebunium War on 29 April 1091 by using Cuman-Kipchaks which were in bad odour with Pechenegs in accordance their politics. As a result of this war, the Byzantine Empire succeeded in

¹ Gaziantep'te düzenlenen II. Uluslararası Tarih ve Kültür Kongresi'nde sunulmuş olan bildirinin genişletilmiş halidir.

removing both the Pechenegs, which forced itself in the Balkans, and the great danger approaching from the three sides successfully. After the Lebnium War, some of the Pecheneg groups moved to Pest and Fertö in Hungary, some of them immigrated to the Balkans and inhabited near Vardar River, and some of them were subjected to Oghuz and Cuman-Kipchaks.

This article is going to deal with the emergence of Pechenegs and their arrival to the Northern Black Sea and their relations with Cuman-Kipchaks and their indirect relations with the Byzantine Empire up until to the end of their political life.

Key words: Cuman-Kipchaks, Pechenegs, Byzantine Empire, Battle Of Derster (Silistra), Battle Of Levounion, North Of The Black Sea

GİRİŞ

Kazakistan'ın orta mecrasında tarih sahnesine çıkan² Peçenekler Latin eserlerinde '*Potzinacitae, Pacinacae, Pacinaci*', Arap ve Fars eserlerinde '*Becanak, Benakiye, Becenek*', '*Badjnak*'³ Macar kaynaklarında '*Beşenyö*'⁴, Rus kaynaklarında '*Peçeneg*'⁵, Bizans kaynaklarında ise '*Patzinakhitai*'⁶ şeklinde yer alırken Alman kaynaklarında '*Pezengi*'⁷ isimleri ile anılmışlardır. Strabon, Ptolemeus, Plinius ve Pomponius Mela gibi yazarlar Peçenekleri '*Pasiak, Pestik, Pesik*' şeklinde isimlendirmişlerdir⁸.

Kaşgarlı Mahmud'un kadim eseri *Dîvanu Lugâti't Türk*'te Peçenekler yirmi bir Türk boyu içinde yer alarak yaşadıkları topraklar bakımından Rum'a yani Anadolu'ya en yakın olan boylardan birisi olarak görülmektedir⁹. Bu bilgiye ek olarak Kaşgarlı, Peçenekler'i yirmi iki Oğuz boyu içerisinde on dokuzuncusu olarak da göstermektedir¹⁰. İlhanlı veziri Reşidüddin'e göre de Peçenekler Gök-Han'ın soyundan gelmekteydiler¹¹. Reşidüddin Peçenek ismini '*iyiliğe çabalayan, iyilik işleyen*', Yazıcıoğlu Ali ise '*iyi duruşçu*' şeklinde nakletmiştir¹².

Peçenek isminin anlamı bazı ilim adamları tarafından farklı şekillerde yorumlanmıştır. P. V. Golubovskiy'e göre Peçenek adı Macarca'da '*bitsen (ng)-jax*' den gelmekte olup bu ismin anlamı '*çam insanları*' demektir¹³. Zoltan Gombocz isimli Macar ilim adamına göre Peçenek ismi öncelerinde '*Beçe*' şeklinde kullanılırken zaman içerisinde '*Beçenek*' şeklini almıştır¹⁴. Horvarth ise Peçenek kelimesinin kökü olan '*Bese*' av kuşu anlamına geldiğini belirtmiştir¹⁵.

² Ahmet Taşağıl, *Eski Türk Boyları Çin Kaynaklarına Göre (M.Ö III- M.S. X. Asır)*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul 2016, s. 118.

³ Nurdan Kumru, *P.V. Golubovskiy ve Eseri: Peçenegi, Torki i Polovtsi Do Naşestviya Tatar: (Moğol İstilasına Kadar Peçenekler, Uzlar ve Kuman-Kıpçaklar) (Tercüme-Tahlil)*, T.C. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2016, s. 65.

⁴ Hüseyin Namık Orhun, *Peçenekler*, Remzi Kitaphanesi, İstanbul 1933, s. 9.

⁵ A. A. Vasiliev, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, Cilt I, çev. Arif Müfid Mansel, Maarif Matbaası, Ankara 1943, s. 409.

⁶ Faruk Sümer, 'Peçenekler', *DİA*, C. XXXIV, s. 213.

⁷ Akdes Nimet Kurat, *Peçenekler*, yay. haz. Ahsen Batur, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2016, s. 30.

⁸ Zeki Velidi Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, 3. Baskı, Enderun Kitabevi, İstanbul 1981, s. 40-41.

⁹ Kaşgarlı Mahmud, *Dîvanu Lugâti't Türk Giriş-Metin-Çeviri-Notlar-Dizin*, haz. Ahmet B. Ercilasun ve Ziyat Akkoyunlu, 2. Baskı, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2015, s. 10.

¹⁰ Kaşgarlı, *a.g.e.*, s. 26-28.

¹¹ Kurat, *a.g.e.*, s. 29.

¹² Orhun, *a.g.e.*, s. 10.

¹³ Kumru, *a.g.t.*, s. 64.

¹⁴ Kurat, *a.g.e.*, s. 31.

¹⁵ Andras Palocz Horvarth, *Pechenegs, Cumans, Iasians Steppe Peoples in Medieval Hungary*, translated by Timothy Wilkinson, Kner Printing House, Hungary 1989, s. 10.

1.1 Peçenekler'in Ortaya Çıkışları

Peçenekler'in erken tarihleri hakkında ki önemli iddialardan birisi, Fransız alim Pelliot'a aittir. Ona göre Peçenekler *Tie-lö* (*Ting-ling*) boy birliğine içinde "*Pei-ju*" ismi ile görülmüşlerdir¹⁶. Batı Gök Türk'leri oluşturan kavimlerden birisi olan Peçenekler¹⁷ İşbara Kağan'ın 634 yılında meydana getirdiği yeni boy düzeni ile ortaya çıkmıştır¹⁸. Peçenek ismi ilk kez VIII. yy'da bir Uygur elçisi tarafından Tibetçe kaleme alınan raporda görülmektedir¹⁹. Bu raporda Peçeneklerin isimleri "*be-ça-nag*" şeklinde ifade edilerek VIII.yy'da onların İrtiş Nehri'nin yukarı mecralarında yaşadıkları nakledilmiştir²⁰. VIII. yy'da Peçenekler'in Seyhun Nehri civarı ile Aral Gölü etrafında yer alan bölgelerde yaşadıklarına dair ibareler de bulunmaktadır²¹.

Karlukların 751 yılı sonrasında kuvvetlenmesi ile Peçenekler Talas bölgesinden Sir Derya'nın aşağısında yer alan bölgelere göç etmek zorunda kalmışlardır²². 775-785 yılları arasında Oğuz hücumlarına maruz kalan Peçenekler, Ural (Yayık) Irmağı'nı geçerek batıya kaymaya başlamışlardır. Bu dönemde yaşamış olan Fars bilgin Bîruni'ye göre Peçeneklerin etkisi *Dihistan* ve *Cürcân*'a kadar ulaşmıştı. Peçenekler'in Ural bölgesine gelmesi ile beraber Hazarlar onların yeni düşmanları olmuşlardır²³. Peçenekler'in Hazarlar ile komşu olmaları Hazarlar'ı tedirgin etmiştir. Hazarlar, Peçenekler'in saldırıları sonucunda ticaretlerine verdikleri zarardan dolayı Oğuzlar ile ittifak ederek Peçenekler'i topraklarından uzaklaştırmışlardır. Volga'yı geçen Peçenekler, Macarları yerlerinden ederek 860-880 yılları arasında onların vatanları olan Don ve Kuban bölgesine yerleşmişlerdir²⁴. Bu olaya dair bir kayıta *Pechenrüm* rahibi *Regino* tarafından nakledilmiştir, rahip Regino 889 yılında "*Macarların İskit (Saka) kırlarından Peçeneklerce kovulduklarını*" yazmıştır²⁵.

1.2 Peçenekler ile Kuman-Kıpçaklar'ın İlk Temasları

Kesin olmayan bazı delillere göre Peçenekler ile Kuman-Kıpçakların ilk münasebetlerinin IX. asırda başladığı belirtilmiştir²⁶. 751 yılında günümüzde Evliya Ata ismiyle bilinen şehrin doğusunda gerçekleşen Talas Savaşı'nın sonuçlarından birisi de Karluklar güçlenerek Tanrı Dağları ve çevresinde bağımsız bir devlet kurmalarıydı²⁷. Karlukların devletlerini kurma aşamasında birçok Türk boyu yaşadıkları yerleri terk ederek farklı bölgelere göç etmek zorunda kalmışlardır. Bu kavimlerden birisi olan Peçenekler, Karluklar tarafından yenilerek Sir Derya ve Aral havalisine göç etmek zorunda kalmışlardı²⁸. Akdes Nimet Kurat'a göre de Peçenekler, Karlukların Talas Savaşı sonrası güçlenmesi ile Çu ve Talas bölgelerinden göç etmek zorunda kalarak²⁹ Uzların baskıları sonucunda Emba ve Ural bölgesine göç etmişlerdir³⁰.

¹⁶ Gâbor Vörös, "Peçeneklerin Dili ve Erken Tarihleri", *Türkler*, II. Cilt, Ed. Hasan Celâl Güzel, Kemal Çiçek ve Salim Koca, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 695.

¹⁷ Kurat, *a.g.e.*, s. 44.

¹⁸ Taşağıl, *a.g.e.*, s. 118-119.

¹⁹ Horvarth, *a.g.e.*, s. 11.

²⁰ Vörös, *a.g.m.*, s. 695.

²¹ Sümer, *a.g.m.*, s. 213.

²² Kurat, *a.g.e.*, s. 44.

²³ Sümer, *a.g.m.*, s. 213.

²⁴ İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, 30. Basım, Ötüken, İstanbul 2010, s. 173.

²⁵ Vörös, *a.g.m.*, s. 694-695.

²⁶ Ahmet Gökbel, *Kıpçak Türkleri (Siyasi ve Dini Tarihi)*, Ötüken, İstanbul 2000, s. 44.

²⁷ Ahmet Taşağıl, "Talas Savaşı", *DİA*, C. XXXIX, Ankara 2010, s. 501.

²⁸ Gökbel, *a.g.e.*, s. 44.

²⁹ Kurat, *a.g.e.*, s. 38.

³⁰ Kurat, *a.g.e.*, s. 39.

Biz, VII. ve IX. asırlarda Kıpçakların batı sınırının Peçenek topraklarının kuzeyine kadar ulaştığını bilmekteyiz. Bu yüzyıllarda Peçenekler Aral ve Sir Derya bölgelerinde yaşamaktaydılar. Bu bilgiler ışığında Yayık Nehri'nin güneydoğu bölgesi ile Aral Gölü'nün kuzey kısımları Peçenekler ile Kıpçaklar arasındaki sınırı oluşturmaktaydı³¹. Peçenekler ile Kuman-Kıpçaklar'ın bu yüzyıllarda komşu oldukları Arapça ve Farsça kaleme alınan eserlerde de yer almaktadır. 982 yılında yazımı biten *Hudûd el-Âlem*'e göre Peçeneklerin kuzey komşuları Kuman-Kıpçaklar idi³². Gerdizî ve diğer müelliflere göre de IX. ve X. yy'larda Kuman-Kıpçaklar Peçeneklerin Doğu ve Kuzey komşusuydular³³.

Bu bilgilere ek olarak Peçenekler'in bir zamanlar Uzlar ve Kuman-Kıpçaklar ile tek bir boyu oluşturdukları söylenmiştir³⁴. Rus kroniklerinden birisi olan *İpatevskaya Letopis*'te : "İsmail'in on iki oğlu oldu. Onlardan Torkmenler, Peçenekler, Torklar ve Polovetsler türemiştir" şeklinde bir bilgi de yer almaktadır³⁵.

2.1. Karadeniz'in Kuzeyinde Peçenekler

895 yılından itibaren Macarların topraklarını işgal eden Peçenekler, Don Irmağı'ndan Tuna Nehri'ne kadar olan araziye ellerine geçirmişlerdir.³⁶ Onlar, Karadeniz'in Kuzeyi'ne geldiklerinde bazı kavimler ve devletler ile mücadele etmişlerdir. Bu sahada Peçenekler; Bulgarlar, Macarlar ve Bizans ile mücadeleye etmişlerdir . Peçenekler'in Karadeniz'in Kuzeyi'ne gelmelerinin bir neticesi de Doğu Avrupa, Orta Avrupa ve Balkanların siyasi ve etnik yapısının değişmesiydi . Bu minvalde siyasi yapının değişmesinin en iyi örneği ise Peçeneklerin, Donets ve Don ile Dnyeper bölgelerine hakim olduklarında Hazarların egemenlikleri zayıflatmalarıdır.

2.2. Karadeniz'in Kuzeyi'nde Rus-Peçenek İlişkileri

Peçenekler, Rus kaynaklarında ilk kez 915 yılında görülmüşlerdir . 915 yılına ait olan ilk kayıta Peçeneklerden : "Peçenekler 915 yılında Rus yurduna ilk defa geldiler ve Knez İgor ile barış akdettikten sonra Tuna tarafına gittiler" şeklinde bahsedilmiştir .

Rus tarihçisi Klüçevski'ye göre; "Rusların step ile mücadelesi Peçenekler ile başlamıştır" . 915 yılından 968 yılına kadar Rus kaynakları tarafından büyük bir Peçenek saldırısından söz edilmemiştir . Onlar, 1036 yılına kadar Rus topraklarına on bir akın düzenlemişlerdir . Ruslar'a karşı son olarak 1036 tarihinde akın düzenlemişler ve bu akında Knez Yaroslav tarafından ağır bir mağlubiyete uğratılmışlardır. Bu yenilgi sonucunda Peçeneklerin, Karadeniz'in Kuzeyi'ndeki hakimiyetleri zayıflamıştır . Yüz elli yıl Ruslar'a komşu olarak hayatlarını devam ettiren Peçenekler'in Karadeniz'in Kuzeyi'nde ki en önemli faaliyetlerinden birisi de Rusların Karadeniz'e inmelerine engel olmalarıydı.

2.3. Peçenekler'in Bizans İmparatorluğu ile İlişkileri

Peçenekler'in Karadeniz'in Kuzeyi'ne gelmeleri Bizans İmparatorluğu tarafından ilgi ile takip edilmiştir. 905-959 yılları arasında Bizans İmparatoru olan VII. Konstantin

³¹ Bolat Kumekov, "Kimekler", *Türkler II*. Cilt, Ed. Hasan Celâl Güzel, Kemal Çiçek ve Salim Koca, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 769.

³² Ramazan Şeşen, *İslam Coğrafyacılarına Göre Türkler ve Türk Ülkeleri*, 2. Baskı, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2001, s. 68.

³³ Ahmet Gökbel, "Kıpçaklar/Kumanlar", *Türkler II*. Cilt, Ed. Hasan Celâl Güzel, Kemal Çiçek ve Salim Koca, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 734.

³⁴ Kumru, a.g.t. , s. 91.

³⁵ Kumru, a.g.t. , s. 89.

³⁶ Sümer, a.g.m. , s. 213.

tarafından kaleme alınan “De Administrando Imperio” isimli eserde Peçenekler’in Karadeniz Kuzeyi’ne gelişlerinden şöyle bahsedilmektedir: “Esasında Peçenekler’in yaşadıkları bölge İtil ve Yayık (Ural) Nehri civarıydı. Peçenekler Hazarlar ile Uzlara ortak komşu idiler. Fakat, bundan elli sene önce Uzlar ve Hazarlar Peçenekler’e saldırarak onları yenmişlerdir. Bu savaş sonrasında Peçenekler bu bölgeden çıkmak zorunda kalmışlardır. Peçenekler zorunlu olarak buradan ayrıldıklarından sonra geldikleri topraklarda Türkler yaşamaktaydı. Burada yaşamakta olan Türkler, Peçenekler tarafından yenilerek vatanlarından sürüldüler”.

VII. Konstantin Peçenekler’in bu topraklarda sekiz boydan teşekkül ettiğini ve bu boyların isimlerini de şöyle nakletmektedir: “Tüm Peçenekler sekiz kabileden oluşmaktaydı; Birincisi İrtim (Ertim), ikincisi Tzour (Çor), üçüncüsü Gyla (Yula), dördüncüsü Koulpei (Kulbay), beşincisi Charaboi, Kaidoum (Karabay), altıncısı Talmat (Tolmaç), yedincisi Chopon (Kaban), sekizincisi Tzoapon (Çoban) idi”. Bu bilgilere ek olarak VII. Konstantin’e göre Peçenekler Kangar ismi ile de anılmaktaydı. Ona göre Iabdierti (Yavdıertim), Kouartzitzour (Kuvancıçur), ve Chabouxyngyla (Kabuksınyula) kabileleri Kangar ismi ile anılmaktaydı ve Kangar isminin anlamı ise “cesur,asilzade” demektir.

Bizans İmparatorluğu tarafından ilgi ile takip edilen Peçenekler’in Kırım yarımadası civarında görülmeleri Bizans tarafından sevinç ile karşılanmıştır. Peçeneklerin Bizans ile ilişkileri dolaylı yoldan da olsa 917’de başlamıştır. X. yy’ın başında Bizans İmparatorluğu’nun başı Bulgarlar ile dertte idi . 917 yılında Bulgarların Çarı Simeon İstanbul’a kadar gelmiş ve Balkanlarda Bizans’ı zor duruma sokmuştu. Bizans İmparatorluğu meşhur “tehlikeli olmaya başlayan bir barbar kavmi, başka bir barbar kavim ile imha etmek” siyasetini uygulamak için Peçenekler ile ittifak kurma arayışında idi . Bulgarlar’a karşı Bizans ile anlaşılan Peçenekler, 917 yılının yaz aylarında Tuna Nehri’ne gelmişlerdir. Burada Bizans’ın planı Peçenekleri kendi gemileri ile Tuna Nehri’nden geçirerek Bulgarlar’a saldırmaktı. Fakat burada Bizans komutanları arasında çıkan anlaşmazlıklar sonucunda Peçenekler bölgeden ayrılarak Bizanslılar tarafından “Patzinacia” ismi ile adlandırılan topraklarına döndüklerini görmekteyiz.

İmparator VII. Konstantin “De Administrando Imperio” da oğlu II. Romanos’a her zaman Peçenekler ile barışı korumasını tavsiye ettiğini görmekteyiz. X. yy’ın ikinci yarısı ve XI. yüzyılın başında Balkanlar’da Bulgar topraklarının Bizans İmparatorluğu tarafından ele geçirilmesi ile Peçenekler Bizans İmparatorluğu ile doğrudan komşu olmuşlardır³⁷. XI. yüzyılda Bulgaristanlı *Teofilakt*, Peçenekleri *İskit* şeklinde tesmiye ederek onlardan şöyle bahsetmiştir: “*Bunların istilasını bir şimşek gibidir; ricatları ise hem ağır, hem de hafiftir... Asıl müthiş olan şey bunların ilkbahar arıları kadar çok olmaları ve hiçbir kimsenin bunların ne kadar, binlerce mi yoksa on binlerce mi olduklarını bilmemesidir; bunların adedini hesaplamaya imkan yoktur*”. Peçenekler, ancak Tuna Nehri’nin geçtikten sonra Bizans için tehlike oluşturmaya başlamışlardır³⁸. İdil bölgesinde yer alan Türk kavimlerin zaman içerisinde batıya yönelmeleri de Peçenekleri Bizans sınırına iten en önemli nedenlerden birisidir³⁹. Uzlar’ın ardından Karadeniz’in Kuzeyi’ne gelen Kuman-Kıpçaklar’ın batıya doğru yayılmaları Peçenekler’in Bizans topraklarına doğru hareketlenmelerinin en önemli örneğidir. Kaşgarlı Mahmud tarafından “*Kıfçak*” olarak zikredilen⁴⁰ Kıpçaklar, Tobol ve İşim Nehirleri civarında tarih sahnesine çıkmışlardır⁴¹. Kimek kabile federasyonuna dahil olan⁴² bu boyun

³⁷ Vasiliev, a.g.e. , s. 410.

³⁸ Vasiliev, a.g.e. , s. 410-411.

³⁹ Kurat, *Peçenekler...* , s. 150.

⁴⁰ Cihan Yalvar, “Deşt-i Kıpçak’ta Moğol Hakimiyeti ve Kuman-Kıpçaklar”, *Yeditepe Üniversitesi Tarih Bölümü Araştırma Dergisi*, C. 2, S. 1, Ocak 2018, s. 6.

ismi “Kıpçak” şeklinde ilk kez VIII. yy’da İslam tarihçileri ve coğrafyacıları tarafından kullanılmaya başlanmıştır⁴³. Kıpçaklar ile birleşerek Kuman-Kıpçak birliğinin oluşmasını sağlayan Kunlar ise X. yy’da Kuzey Çin’de Kıtay Devleti’nin kurulması sonucunda batıya göç ederek Kıpçaklar ile birleşmişlerdir. Bu birleşme sonrasında Kuman-Kıpçaklar, Volga havaisi üzerinden batıya hareket etmişlerdir⁴⁴.

1030 yılında İtil’de görülen Kuman-Kıpçaklar, 1064 yılına gelindiğinde ise Karadeniz’in Kuzeyi’ne tamamen hakim olmuşlardır⁴⁵. Kuman-Kıpçaklar, bir buçuk asır boyunca (Moğol istilasına kadar) İrtiş Nehri’nden Karpatlar’a kadar olan coğrafyaya “Deşt-i Kıpçak” isimini vermişlerdir⁴⁶. Bu tabir ilk defa Nasır-ı Hüsrev tarafından zikredilmiştir. Nasır-ı Hüsrev Deşt-i Kıpçak bölgesini: “Harezmi’nin kuzeydoğu bölgesine kadar ulaşan bozkır” şeklinde tanımlamıştır⁴⁷.

1049 yılına gelindiğinde Peçenekler güçlerinin zirvesindeydiler ve Tuna bölgesinde Bizans ordusunu yenerek Edirne’ye kadar ulaşmışlardı⁴⁸. 1049 yılından sonra bazı Peçenek grupları Bizans tarafından paralı asker olarak orduya alınmışlar ve hatta Anadolu’ya dahi gönderilmişlerdir⁴⁹. XI. yy’da ünlü Bizans tarihçisi Kenderos’a göre Peçenekler; “Dnyeper Nehri’nden Batı Macaristan’a kadar Tuna’nın kuzey sahasını” ele geçirmişlerdi⁵⁰. 1078 yılında ise Kuman- Kıpçaklar ile anlaşarak Edirne’yi kuşatmışlardı⁵¹. Peçenekler, Bizans İmparatorluğu’na karşı son seferlerini 1222 yılında gerçekleştirmişlerdir. Bu saldırı Bizans İmparatoru II. John Comnenus tarafından püskürtülmüş ve Peçenekler mağlup edilmiştir⁵².

3.1. 1087 Silistre (Derster) Muharabesi ve Peçenekler ile Kuman-Kıpçaklar’ın Aralarının Açılması

1060 yıllarından itibaren Karadeniz’in Kuzeyi’nde Peçenekler’e ait olan topraklara gelen Kuman-Kıpçaklar hızla bu sahayı ellerine geçirmeye başlamışlardır. Bundan yirmi yıl sonra Tuna boylarında görülen Kuman-Kıpçaklar ile Peçenekler’in arası otlakların işgalinden ötürü zaman içinde de açılmaya başlamıştır. İki kardeş kavmin birbirlerine düşmanlık beslemesi Bizans İmparatorluğu’ndan önce Rus Knezleri’nin işine yaramış ve Knezler Peçenekleri önemli noktalara yerleştirerek onlardan askeri anlamda yararlanma yoluna gitmiştir⁵³.

1071 Malazgirt Savaşı sonrasında yenilen Bizans İmparatorluğu dışarıdan gelen saldırılara dayanamayacak durumda idi. Savaş sonrasında imparatorluk içinde görülen taht kavgalarının yanında Balkanlar’dan gelen Peçenek tehlikesi ve Anadolu’da da Selçukluların faaliyetleri Bizans İmparatorluğu’nu sıkıntılı bir sürece sokmuştu⁵⁴. Aralarındaki düşmanlığa

⁴¹ Yalvar, a.g.m. , s. 9.

⁴² Yalvar, a.g.m. , s. 4.

⁴³ Yalvar, a.g.m. , s. 8.

⁴⁴ Yalvar, a.g.m. , s. 9.

⁴⁵ Yalvar, a.g.m. , s. 10.

⁴⁶ Kafesoğlu, a.g.e. , s. 182.

⁴⁷ Yalvar, a.g.m. , s. 11.

⁴⁸ Sümer, a.g.m. , s. 214.

⁴⁹ Kurat, IV.-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz... , s. 63.

⁵⁰ Kafesoğlu, a.g.e. , s. 177.

⁵¹ Sümer, a.g.m. , s. 214.

⁵² Horvarth, a.g.e. , s. 25.

⁵³ Kurat, IV.-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz..., s. 64.

⁵⁴ Kurat, Peçenekler... , s. 193.

rağmen 1078 yılına gelindiğinde Peçenekler Kuman-Kıpçaklar ile beraber Edirne'yi kuşatmışlardır⁵⁵. Bu tarihlerde Peçenekler Bizans ve Eflak toprakları arasında ikamet etmekteydiler⁵⁶.

Bu durum karşısında Bizans İmparatorluğu en azından Peçenekler'in güçlerini kırmak için 1087 yılının yaz aylarında bir sefer düzenleme kararı almıştır. Bu esnada Peçenekler'in başında *Tatuş* isimli beyleri bulunmaktaydı. Bizans ordusunun geldiğini öğrenen Tatuş, kardeş kavim olarak adlandırılan Kuman-Kıpçaklar'dan yardım istemek zorunda kalmıştır⁵⁷. Kuman-Kıpçakların Peçenekler'e yardım için Tuna boylarına gelmeleri onların Balkanlar'da bulunan verimli otlakları görmelerine vesile olmuştur⁵⁸. Bu yıllarda Peçenekler ile Kuman-Kıpçaklar'ın birbirleri ile dostluk kurma sebeplerinden birisi de Kuman-Kıpçaklar'ın Peçeneklerin düşmanı olan Uzlar'ı yerleşmiş oldukları topraklardan çıkarmalarıydı⁵⁹.

Bu bilgilere ek olarak bazı söylentilere göre Peçenekler'in Kıpçaklar ile beraber 1087 yılında "*Bulgaristan, Makedonya, Yeni Pazar, Kosova, Bosna ve Arnavutluk*" topraklarını ele geçirerek burada başkenti "*Kumanova*" olan bir "*Peçenek-Kuman Türk Federasyonu*" kurmuş oldukları nakledilmiştir⁶⁰. 1087 Derster (Silistre) Savaşı sonrasında Kuman-Kıpçaklar ile Peçenekler arasında ganimet yüzünden bir anlaşmazlık çıkmış ve bu anlaşmazlık sonucu aralarında "*ilk büyük mücadele*" olarak adlandırılan ufak çaplı bir savaş yaşanmıştır⁶¹.

Bu dönemin en önemli müelliflerinden birisi olan Anna Komnena, Kuman-Kıpçaklar ile Peçeneklerin ganimet yüzünden aralarının açılmasını ve akabinde savaşmalarını şöyle nakletmektedir: "*Silistre Beyi Tatou (Tatuş) yardıma gelmelerini sağladığı Kumanlarla birlikte, kuzeyden Tuna'ya vardı; Kumanlar hesaba gelmez ganimeti ve tutsakların kalabalığını görünce, Peçenek Beylerine şöyle dediler: "Evimizi barkımızı bıraktık, buraya sizin imdadınıza koştuk; sizinle hem tehlikeleri hem başarıyı paylaşmak için böylesine uzak bir yoldan geldik. Bize düşen herşeyi yapmış bulunduğumuza göre, bizi eli boş göndermeniz haklı olmaz. Gerçekten, savaş olup bittikten sonra buraya varmışsak, bunun sorumluluğu bize değil saldırıya geçivermiş olan İmparator'a düşer. İşte bu nedenle, ya bizimle tüm ganimeti bölüşürsünüz ya da bizi, sizin bağışladıklarınız olmaktan çıkıp düşmanınız olmuş görürsünüz". Peçenekler buna kesin bir dil ile red yanıtını verdiler. Kumanlar bu yanıtı katlanılamaz buldular ve iki taraf arasında korkunç bir çatışma patlak verdi; Peçenekler tam bir yenilgiye uğradılar ve ancak Ozolimne'ye yani Uz Gölü'ne güçlükle kaçanlar kurtulabildi; bunlar, orada bir zaman kımıldamaya bile cesaret edemediler, Kumanlar tarafından kuşatılmış olarak kaldılar*"⁶². Yaşanan bu savaş sonrasında Kuman-Kıpçaklar "*Deşt-i Kıpçak*"a geri dönmüşlerdir⁶³.

Anna Komnena'nın da bildirdiğine göre bu iki kavim akraba idi ve Kuman-Kıpçaklar, Peçenekler ile kolayca konuşarak anlaşabiliyorlardı.⁶⁴ Bazı tarihçilere göre ise Peçenekler ile

⁵⁵ Kossanyi Bela, 'IX. – XII. Asırlarda Uzlar ve Koman'ların Tarihine Dair', çev. Hâmit Koşay, *Belleten*, C. VIII, S. 29, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1944, s. 126.

⁵⁶ Bela, a.g.m. , s. 130.

⁵⁷ Kurat, *Peçenekler...* , s. 203-207.

⁵⁸ Gökbel, a.g.e. , s. 45.

⁵⁹ Kurat, *Peçenekler...* , s 207.

⁶⁰ Gökbel, a.g.e. , s. 45.

⁶¹ Gökbel, a.g.e. , s. 46.

⁶² Anna Komnena, *Alexiad Anadolu'da ve Balkan Yarımadası'nda İmparator Alexios Komnenos Dönemi'nin Tarihi Malazgirt'in Sonrası*, çev. Bilge Umar, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1996, s. 224.

⁶³ Kurat, *Peçenekler...* , s. 214-215.

⁶⁴ Kumru, a.g.t. , s. 90.

Kuman-Kıpçaklar “Bizans siyaseti” yüzünden savaşa tutuşmuşlardı⁶⁵. Kuman-Kıpçaklar’ın Peçenekler ile yapmış oldukları bu savaş Bizans İmparatorluğu’nu olası bir hezimetten kurtarmıştır. Derster (Silistre) Muharebesi’nin en önemli sonuçlarından birisi de artık Bizans İmparatorluğu’nun Peçenekler ile tek başlarına mücadele edemeyeceklerini de anlamalarıdır⁶⁶. Yine bu savaş sonrasında, X. yy’da ortaya çıkan Peçenek-Bizans ittifakı yerini Kuman/Kıpçak- Bizans dostluğuna bırakmıştır⁶⁷.

3.2. 1091 Lebunium Savaşı Öncesi ve Çaka Bey

1087 Silistre Muharebesi’nden sonra Balkanlar’a geçen Peçenekler Trakya’ya birçok saldırı düzenlemişlerdir. 1091 yılına kadar geçen üç yıl içinde Peçenekler “Marmara kıyılarını” ellerine geçirmişlerdir. Peçeneklerin, Bizans topraklarına tacizlerinin bu kadar ilerlemesi Bizans İmparatorluğu’nu endişeye sevk etmiş ve onların Kuman-Kıpçaklar ile ittifak kurmalarına neden olmuştur⁶⁸. 1090 yılına gelindiğinde Peçenekler, İstanbul’a kadar gelmişlerdi. Onların İstanbul yakınlarında geldikleri esnada İstanbul’a denizden de bir saldırı düzenlenmiştir⁶⁹. Bizim için esas önemli olaylar 1091 yılında gerçekleşmiştir. Bu yılda Bizans İmparatorluğu; Ege Denizi’nden Çaka Bey, Anadolu’dan Selçuklular ve Balkanlar’dan da Peçenekler tarafından kuşatılmıştı⁷⁰.

Çaka Bey’e burada ayrı bir parantez açmak gereklidir. Bizans tarafından “protonobilissimos” ünvanına malik olan⁷¹ Çaka Bey Oğuzlar’ın Çavuldur boyuna mensuptur⁷². İsmi farklı şekillerde “Tzakhas, Çakhas ve Çakas” olarak nakledilen⁷³ Çaka’nın esas gayesi: “kuvvetli bir donanma vücuda getirerek Ege denizindeki mühim adaları zaptetmek, İzmir’den Çanakkale’ye kadar olan yerleri ele geçirdikten sonra Çanakkale boğazından Gelibolu’ya geçmek ve Bizans’ın Trakya kısmını ele geçirmektir”⁷⁴. Çaka Bey’in Peçenekler ile iletişim halinde olduğunu ve onlara Gelibolu’da yer alan Chersones’i ele geçirmeleri için öneride bulunduğunu görmekteyiz⁷⁵. Anna Komnena’da Çaka’nın Peçenekler ile olan münasebetlerini ve onlara Gelibolu’nun ele geçirilmesini teşvik etmek üzere elçilerini yolladığını nakletmiştir⁷⁶.

Çaka hakkında en detaylı bilgiye Anna Komnena sahiptir. Anna Komnena, Çaka Bey’in faaliyetlerinden şöyle bahsetmiştir: “Çaka (Tzakhas) batıda yani Rumeli’nde karşı karşıya bulunduğu birçok sıkıntıyı ve Peçeneklerle süregiden savaşları öğrenerek, kendisi için uygun fırsatı buldu ve bir donanma kurmaya karar verdi. Bolca sayıda tekne ve kırk tane de avcı (korsan) gemisine sahip olunca, bunlara savaşta pişmiş adamlar bindirdi ve demir alıp Klyzomenai’ye yanaştı ve bu yeri hemen zaptetti. Oradan ayrılıp Foça’ya doğruldu ve orasını da hemen aldı. Ardından, Midilli kentinin yönetimiyle görevli kişiye, Kourator Alopös’a bir ulak gönderip, onu hisarı tez zamanda boşaltıp gitmezse en kötü işkencelerden geçirmek ile

⁶⁵ Gökbel, a.g.e. , s. 46.

⁶⁶ Kurat, Peçenekler... , s. 215.

⁶⁷ Kurat, Peçenekler... , s. 224.

⁶⁸ Kurat, Peçenekler... , s. 253-255.

⁶⁹ Georg Ostrogorsky, Bizans Devleti Tarihi, çev. Fikret İşıltan, 9. Baskı, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2017, s. 332.

⁷⁰ Gökbel, a.g.e. , s. 46.

⁷¹ Aydın Usta, Sorularla Bizans İmparatorluğu, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2016, s. 153.

⁷² Mücteba İlgürel, “Çaka Bey”, DİA, C. VIII. , 1993, s. 186-187.

⁷³ Mücteba İlgürel, “Çaka Bey”, DİA, C. VIII. , 1993, s. 187.

⁷⁴ Akdes Nimet Kurat, Çaka Bey İzmir ve Civarındaki Adaların İlk Türk Beyi M.S. 1081-1096, 3. Baskı, Türk Kültürünün Araştırma Enstitüsü, Ankara 1966, s. 39.

⁷⁵ Kurat, Çaka Bey İzmir... , s. 40.

⁷⁶ Komnena, a.g.e. , s. 247.

tehdit etti; aslında onun iyiliğinin istediğini ve bu yüzden çekip gitmez ise kendisini bekleyecek olan fecî akîbeti bildirerek onu uyarmakta olduğunu söyledi. Beriki (Alopos) Çaka'nın tehditlerinden dolayı dehşete düşerek, gece vakti bir gemiye bindi ve başkente vardı. Çaka, bu haberi alınca bir ân bile kaybetmeyerek hemen Midilli üzerine gidip orasını ilk saldırıda ele geçirdi''⁷⁷.

3.3. 1091 Lebnium Savaşı ve Kuman/Kıpçak -Bizans İşbirliği

Peçenekler, 1091 yılında ani bir karar ile Bizans'a karşı harekete geçmişlerdir⁷⁸. Bu ani hareketten haberdar olan Bizans İmparatoru I. Aleksios'un, Bizans'ın kadim politikasını göz önüne alarak Kuman-Kıpçaklar ile iletişime geçtiğini görmekteyiz⁷⁹. Bizans'ın Kuman-Kıpçaklar ile iletişime geçmesinden sonra *Tugortok* ve *Bonyak* isimli beyler davete icabet etmek üzere ilkbaharda kırk bin kişi ile geleceklerini imparatora bildirmişlerdir⁸⁰.

Anna Komnena Kuman-Kıpçaklar'ın gelişlerini şöyle nakletmektedir: ''*Khoirenos*'da siper arkasında konaklamış birlikler, kalabalık bir şekilde Peçenek güçlerinin gelmekte olduğunu öğrenince, bunu Enez'de kalmakta olan imparatora bildirdiler. O da hemen bir kayığa binerek ordusuna katıldı. Ancak birliklerinin Peçenek ordusundaki en güçsüz bir bölüme bile denk olmadığını görünce, hem de ne yapacağını bilemez duruma hem de ürküntüye düştü; çünkü, insanca konuşursak, hiçbir yerden yardım beklentisi yoktu. Yine de yılgınlığa kapılıp boyun eğmek şöyle dursun, içinde kaynayıp duran pek çok düşünce yani çıkar yol tasarısı vardı. Dört gün sonra, değişik yönden yani Peçeneklerin beklediği yönden aşağı yukarı kırk bin kişilik bir Kuman-Kıpçak ordusunun yaklaştığını gördü. Bu yeni gelenlerin Peçenekler ile bağlaşıklık kurmaları hâlinde ona karşı korkunç bir savaş vereceklerini hesaba katarak bunlarla uzlaşmayı gerekli saydı ve önceliği kendi alıp, onları davet etti. Tüm ordusu ile o yerden ayrılıp ırmağı yeniden aşmasının daha güvenli olacağına hükmettiğinden, önce Kuman-Kıpçak Beylerini davet etmeyi gerekli saydı. Kuman-Kıpçaklar hemen çağrıyı kabul ederek İmparator'un yanına geldiler. Bunun üzerine İmparator aşçıbaşlarına onları çok zengin bir sofrada ağırlamalarını buyurdu. Onlara bol bol ikramlarda bulunduktan sonra, çok dostça davrandı. Onları binlerce armağana boğdu, sonra onlardan and içmelerini ve tutsak vermelerini istedi. Çünkü onların hain kafa yapısına güvenmemekteydi. Onlar, gönülden bu koşulları yerine getirdiler and içtiler ve Peçeneklere karşı savaşa tutuşmak için kendilerine üç gün verilmesini istediler; eğer Tanrı galibiyeti onlara nasip ederse, ellerine geçecek tüm ganimeti ikiye bölecekler ve bir bölümünü İmparator'a vereceklerdi. O da, bu kişileri Peçeneklere diledikleri gibi saldırmakta özgür bıraktı; onlara yalnız üç gün yerine tam on gün süre verdi ve eğer Tanrı o zaman galibiyeti onlara nasip edecek olursa, elde edilecek ganimetin tümünü cömertçe onlara bıraktı''⁸¹.

Savaş için hazırlık yapan Peçenekler, savaş meydanına Çaka Bey'den önce varmışlar ve üç gün burada beklemişlerdir. Peçenekler'in üç günlük bekleyişi sonucunda savaş meydanına Çaka Bey'in yerine Kuman-Kıpçaklar gelmişlerdir⁸². Peçenekler ile iletişim halinde olan Çaka Bey bilinmeyen nedenlerden dolayı Peçenekler'i savaş meydanında yalnız bırakmıştır⁸³.

⁷⁷ Komnena, a.g.e. , s. 230.

⁷⁸ Kurat, *Peçenekler...* , s. 255.

⁷⁹ Ostrogorsky, a.g.e. , s. 332-333.

⁸⁰ Kurat, *Çaka Bey İzmir...* , s. 41.

⁸¹ Komnena, a.g.e. , s. 250.

⁸² Kurat, *Peçenekler...* , s. 256.

⁸³ İlgürel, a.g.m. , s. 187.

Anna Komnena Kuman-Kıpçaklar'ın Bizans ordusunun yanında savaşa dahil olmasını ve savaşın başlamasını şöyle nakletmektedir: ‘Gün doğunca, Bizans kuvvetleri Lebounes Dağı denilen bir yere geldiler. Bu arada Peçenekler Kara Dere denilen yerin kıyılarında Kuman-Kıpçaklar'ı kendi yanlarına çekmek için gizlice uğraşiyor; onlara kendileriyle bağlaşıklık kurmaları dileklerini iletiyorlardı. Ama Peçenekler bir yandan da İmparator'a barış konuşmaları için ulak göndermekten geri durmuyorlardı. İmparator ise bunların haince niyetlerini sezdiğinden, kendisi de onlara uygun yanıtlar gönderiyordu. Peçenekler Kuman-Kıpçaklar'a belli belirsiz bazı vaadlerde buldukları için Kuman-Kıpçaklar hiç de Peçeneklerden yana bir havada değillerdi; bir akşam Kumanlar İmparator'a şöyle dediler: ‘Ne zamana kadar meydan savaşını erteleyeceğiz? Bilesin ki artık daha fazla beklemeyeceğiz; gün doğunca, ya kurdun ya da kuzunun etini yiyeceğiz’. Bu sözler üzerine İmparator çatışmayı ertelemek istemedi. Ertesi gün saldırıyı planlayan İmparator, savaşın yarın olacağı hakkında her yerde duyuru yaptırttı’⁸⁴.

Ertesi gün 29 Nisan 1091 tarihinde Levunion (Lebunium) mevkinde savaş başlamıştır⁸⁵. Lebunium Meriç Nehri'nin sağ kısmında idi aynı zamanda bu mevki Omurbey ismi ile de anılmaktaydı⁸⁶. Anna Komnena savaş gününü şöyle tasvir etmekteydi: ‘Kuman-Kıpçaklar İmparator'un Rum saflarını dizmekte olduğunu görür görmez, silahlara sarıldılar ve kendi usüllerine göre savaş düzeni aldılar. Kumanların sol tarafında, Rum ordusunda yer alan Türk komutan Oğuz'da vardı. Rumların dizilişi hilal biçimini alınca, sanki aynı anda ve işaretle verilmiş bir komut üzerine olmuş gibi, bütün ordu, Kumanlar da o arada, düşmanın üzerine atıldı. Bunun ardından ne sonucun geleceğini sezerek, Peçeneklerin en önemli beylerinden biri kendi selametini sağlamak için birkaç askeri ile beraber Türkçe konuşan Kuman-Kıpçaklar'ın yanına geçti. Bu sırada Peçenek safları artık tümüyle yarılmış bulunuyordu ve iki ordu göğüs göğüse çatışmaya girdiğinde, görülmedik bir kıyım gözler önüne serildi. Peçenekler'in kılıçtan geçirilmesi öylesine korkunçtu ki, sanki Tanrı bu halkı terk etmişti; onlara vurup duran bizimkiler (Bizans kuvvetleri) kılıcı güçlü vuruşlarla ve habire vurmaktan bitkin düşmüşlerdi⁸⁷.

Peçenekler bu savaşta tamamen imha edilmişlerdir⁸⁸. Anna Komnena Peçenekler'in imha edilmelerini şöyle nakletmektedir: ‘Yalnız çok kalabalık değil, gerçekten sayısız olan bütün bir ulus, o gün, kadınlarıyla ve çocuklarıyla tümüyle yok edildi. Nisan ayında, ayın 29' uncu günü ve haftanın üçüncü günü yani 29 Nisan 1091 Salı günü idi. O günden beri Byzantion'lular şöyle diyen bir nakaratlı türkü söyler: ‘Bir gün eksik kaldığından İskitler (Peçenekler) Mayıs'ı göremedi’⁸⁹.

3.4. 1091 Lebunium Savaşı'ndan Sonra Peçenekler

Bizans İmparatorluğu topraklarına akınlarını önleyemediği Peçenekler'i, Kuman-Kıpçaklar'ı ve Uzlar'ı para, arazi ve değerli eşyalar karşılığında kendi hizmetine almaktaydı. Bazen de bu kavimler savaş sonrasında esir alarak vaftiz ettikten sonra hizmete alınmaktaydılar⁹⁰. Örneğin IX. Konstantin Monomakhos Peçenekler tarafından mağlubiyetlere

⁸⁴ Komnena, a.g.e. , s. 250.

⁸⁵ Ostrogorsky, a.g.e. , s. 333.

⁸⁶ Kurat, Peçenekler... , s. 261.

⁸⁷ Komnena, a.g.e. , s. 253-254.

⁸⁸ Ostrogorsky, a.g.e. , s. 333.

⁸⁹ Komnena, a.g.e. , s. 254.

⁹⁰ Yusuf Ayönü, ‘Bizans Ordusunda Ücretli Türk Askerler (XI-XII Yüzyıllar), *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 25, s. 56.

uğradıktan sonra onlar ile barışı arazi, para ve değerli eşyalar ile sağlamıştır⁹¹. Bu bilgilere ek olarak XI. yy'da Bizans ordusunda paralı asker olarak görev yapan Türkler arasında en kalabalık olan Peçeneklerdir⁹².

1091 sonrasında yerlerinden edilen bazı Peçenek grupları Rus arazisine sığınırken, bazıları da Balkanlar üzerinden Macaristan'a sığınmak zorunda kalmışlardır⁹³. Macaristan'a iltica etmek zorunda kalan Peçeneklerin bir kısmı *Peşte* ile *Fertö* bölgelerine iskan edilmişlerdir⁹⁴. Budapeşte'nin güneyinde bulunan Peçenek köyleri de Macaristan'da ki Peçenek varlığını gözler önüne sermektedir⁹⁵. XIV. yy eserlerinde Kıpçaklar içinde yer alan kabilelerden birisi de "*Becne*" olarak tesmiye edilmiştir⁹⁶.

Peçenekler sadece Kuman-Kıpçaklar ile değil Uzlar ile de karışmışlardır⁹⁷. Arkeolojik buluntulara göre Peçenekler'in yerleşim alanları; Don ve Donets bölgesi, Azak Denizi'nin kıyıları, Kırım yarımadası, Dinyeper ile Dinyester'in aşağı bölgeleri ile Moldavya ve Eflak'tan oluşmaktaydı⁹⁸. Peçenekler 1222 yılında düzenlediklerini son Bizans seferi sonrasında yenilerek *Sofya*, *Niş*, *Üsküp* başta olmak üzere Balkanların farklı yerlerine iskan edilmişlerdir⁹⁹. Özellikle Peçenekler Bizans İmparatorluğu tarafından Makedonya'da bulunan *Moglena* bölgesine yerleştirilmiş ve bu bölgeye yerleştirilen Peçeneklere "*Moglena Peçenekleri*" demişlerdir¹⁰⁰.

SONUÇ

IX. ve XI. yüzyıllar Türk Tarihi açısından Karadeniz'in Kuzeyi gibi bir stratejik noktada filizlenen Türk varlığının zirvesini teşkil etmekteydi. Türkistan topraklarından çıkarak, Karadeniz'in Kuzeyi ve ardından da soluğu Balkanlarda alan bu Türk kavimlerden en mümtazlarından ikisi Peçenekler ile Kuman-Kıpçaklar idi. Dilleri aynı olarak bildirilen ve rahatça anlaştığı yazılan bu iki kavmin ilk ilişkileri makalemde bahsettiğim gibi 751 yılında yaşanan Talas Savaşı sonrasında başlamıştır. Bu savaş sonrasında 1091 yılına kadar sınırdaş olan bu iki Türk kavminin ilişkileri Karadeniz'in Kuzeyi ve Doğu Avrupa'nın siyasi ve etnik yapılarının değişmesinde önemli etkenlerden birisi olmuştur. 751 yılından 1091 yılına kadar Peçeneklerin takip ettikleri göç yolunu Kuman-Kıpçaklar'da izlemişler ve zaman içerisinde Peçeneklerin Balkanlara kaymasının amillerinden birisi olmuşlardır. Bu göç yolunu izleyen iki Türk kavminin de son durağı Balkanlar olmuştur.

1087 yılında yaşanan Derster Muharebesi'ne kadar Peçenekler ile Kuman-Kıpçaklar arasında büyük çapta bir sorun gözükmezken, 1087 yılında bu iki kavmin arası ganimet yüzünden açılmıştır. Bu olayın yanında da Bizans İmparatorluğu tarafından uygulanmış olan mahirane politika sonucunda Peçenekler ile Kuman-Kıpçaklar'ın arası savaştacak derecede açılmıştır. Halbuki, makalede belirttiğimiz gibi bu dönemde Bizans üç taraftan kuşatılmıştı, bu iki kavim beraber Bizans İmparatorluğu'nun üzerine gidebilseydi İstanbul'un Osmanlı Devleti'nden önce ele geçirilmesi kaçınılmaz olabilirdi. Çünkü, Bizans İmparatorluğu 1071 Malazgirt Savaşı sonrasında pek de iyi bir durumda değildi. Bu iki kavmin ilişkilerinin yanı

⁹¹ Ayönü, a.g.m. , s. 58.

⁹² Ayönü, a.g.m. , s. 66.

⁹³ Horvarth, a.g.e. , s. 31.

⁹⁴ Gökbel, a.g.e. , s. 47.

⁹⁵ Togan, a.g.e. , s. 159.

⁹⁶ Togan, a.g.e. , s. 163.

⁹⁷ Gökbel, a.g.e. , s. 47.

⁹⁸ Horvarth, a.g.e. , s. 19.

⁹⁹ Horvarth, a.g.e. , s. 26.

¹⁰⁰ Kurat, *Peçenekler...* , s. 270.

sıra Türk ve Dünya Tarihi'ne yaptığı etkiler ortadadır. Onlar öncelikle Rusları Karadeniz'in Kuzeyi'ne indirmemişler ve Ruslar'ı askeri, siyasi yönden etkilemişlerdir. Bunun yanında Rus knezlerine paralı asker olarak hizmet etmişler ve onların askeri güçlerini oluşturmuşlardır. Bu önemli sonuçlara ek olarak Balkanların Osmanlı Devleti'nin faaliyetleri öncesinde bir Türk yurdu olmasını sağlamışlardır. Bu minvalde Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'da daha sağlam şekilde ilerlemesi başta Peçenekler ve Kuman-Kıpçaklar olmak üzere Karadeniz'in Kuzeyi'nden Balkanlar'a giden Türk kavimleri sayesinde. 1091 yılı sonrasında Balkanlar'a iskan edilen Peçenekler bu durumda verilecek en iyi örnektir.

KAYNAKÇA

AYÖNÜ, Yusuf, "Bizans Ordusunda Ücretli Türk Askerler (XI-XII Yüzyıllar), *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 25, s. 53-69.

BELA, Kossanyi, "IX. – XII. Asırlarda Uzlar ve Koman'ların Tarihine Dair", çev. Hâmit Koşay, *Bellekten*, C. VIII, S. 29, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1944, s. 119-136.

GÖKBEL, Ahmet, *Kıpçak Türkleri (Siyasi ve Dini Tarihi)*, Ötüken, İstanbul 2000.

_____, "Kıpçaklar-Kumanlar", *Türkler II*. Cilt, Ed. Hasan Celâl Güzel, Kemal Çiçek ve Salim Koca, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 729-752.

HORVARTH, Andras Paloczi, *Pechenegs, Cumans, Iasians Steppe Peoples in Medieval Hungary*, translated by Timothy Wilkinson, Kner Priting House, Hungary 1989.

İLGÜREL, Mücteba, "Çaka Bey", *DİA*, C. VIII, s. 186-188.

KAFESOĞLU, İbrahim, *Türk Milli Kültürü*, 30. Basım, Ötüken, İstanbul 2010.

KAŞGARLI, Mahmud, *Dîvanu Lugâti't Türk Giriş-Metin-Çeviri-Notlar-Dizin*, haz. Ahmet B. Ercilasun ve Ziyat Akkoyunlu, 2. Baskı, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2015.

KOMNENA, Anna, *Alexiad Anadolu'da ve Balkan Yarımadası'nda İmparator Alexios Komnenos Dönemi'nin Tarihi Malazgirt'in Sonrası*, çev. Bilge Umar, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1996.

KUMEKOV, Bolat, "Kimekler", *Türkler II*. Cilt, Ed. Hasan Celâl Güzel, Kemal Çiçek ve Salim Koca, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 767-775.

KUMRU, Nurdan, *P.V. Golubovskiy ve Eseri: Peçenegi, Torki i Polovtsi Do Naşestviya Tatar: (Moğol İstilasına Kadar Peçenekler, Uzlar ve Kuman-Kıpçaklar) (Tercüme-Tahlil)*, T.C. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2016.

KURAT, Akdes Nimet, *Peçenekler*, yay. haz. Ahsen Batur, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2016.

_____, *IV.-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri*, 2. Baskı, Murat Kitabevi Yayınları, Ankara 1992.

_____, *Çaka Bey İzmir ve Civarındaki Adaların İlk Türk Beyi M.S. 1081-1096*, 3. Baskı, Türk Kültürünün Araştırma Enstitüsü, Ankara 1966.

ORHUN, Hüseyin Namık, *Peçenekler*, Remzi Kitaphanesi, İstanbul 1933.

OSTROGORSKY, Georg, *Bizans Devleti Tarihi*, çev. Fikret Işıltan, 9. Baskı, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2017.

PORPHYROGENİTUS, Constantine, *De Administrando Imperio*, Grek Text Edited by Gy. Moravcsik, Eng. Trans. By R.J.H. Jenkins, Second Impression, Harvard University The Dumbarton Oaks Research Library and Collection, Washington 1985.

SÜMER, Faruk, "Peçenekler", *DİA*, C. XXXIV, s. 213-214.

ŞEŞEN, Ramazan, *İslam Coğrafyacılarına Göre Türkler ve Türk Ülkeleri*, 2. Baskı, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2001.

- TAŞAĞIL, Ahmet, *Eski Türk Boyları Çin Kaynaklarına Göre (M.Ö III- M.S. X. Asır)*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul 2016.
- TAŞAĞIL, Ahmet, ‘‘Talas Savaşı’’, *DİA*, C. XXXIX, Ankara 2010, s. 501.
- TOGAN, Zeki Velidi, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, 3. Baskı, Enderun Kitabevi, İstanbul 1981.
- USTA, Aydın, *Sorularla Bizans İmparatorluğu*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2016.
- VASİLİEV, A. A., *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, Cilt I, çev. Arif Müfid Mansel, Maarif Matbaası, Ankara 1943.
- VÖRÖS, Gábor, ‘‘Peçeneklerin Dili ve Erken Tarihleri’’, *Türkler*, II. Cilt, Ed. Hasan Celâl Güzel, Kemal Çiçek ve Salim Koca, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 693-708.
- YALVAR, Cihan, ‘‘Deşt-i Kıpçak’ta Moğol Hakimiyeti ve Kuman-Kıpçaklar’’, *Yeditepe Üniversitesi Tarih Bölümü Araştırma Dergisi*, C. 2 ,S. 1, Ocak 2018, s. 3-29.

